

sům, které bude nutné zkoumat i v České republice. Ukazuje také na nebezpečnost plastických operací, která se v ČR vůbec nezmiňuje a která je stále na veřejnosti vnímána jako krok na cestě k seberealizaci spíše než velice vážný a nebezpečný zásah do vlastního těla. Namísto analýzy provázanosti různých mechanismů, které mýtus krásy v ženách upevňují, nám kniha nabízí velice podrobnou argumentační bázi i data, která takovou analýzu v budoucnu umožní.

Marcela Linková

Pierre Bourdieu: *Nadvláda mužů*

Praha, Nakladatelství Karolinum, 2000, 145 s.

Teoreticky poměrně náročná kniha Pierra Bourdieua *Nadvláda mužů* nabízí něco, co chybí většině genderově orientovaných studií, totiž snahu nalézt odpověď na otázku, „jaké *déjinné* mechanismy způsobily, že se struktury dělení podle pohlaví a principy tohoto dělení *vymkly z chodu dějin* a staly se *relativně věčnými*“ (s. 7).

Odpověď Bourdieua hledá ve vztahu poznávacích a objektivních struktur. Vnímání reality v rámci homologických opozic, které „vycházejí ze sexuální topologie socializovaného těla“ – opozice mezi maskulínem a femininem –, nabývá objektivní i subjektivní nutnost. Díky této binarické zkušenosti světa se dělení na základě pohlaví stává realitou, která se zdá být přirozenou právě na základě opozitní percepce reality. Jde tedy o jakési sebe-naplnující se proroctví, začarovaný kruh, který nepotřebuje dalšího ospravedlnění, protože se zdá být neutrální. Síla této symbolické konstrukce spočívá v tom, že legitimita „mužské nadvlády“ (jinakosti ženského) je součástí logické přirozenosti (binarického vnímání reality), jež musí být ovšem chápána jako sociální konstrukt přetrvávající v západní civilizaci jako určující princip dělení. Bourdieu argumentuje, že tento nerovnovážený vztah, aby se stal přírodním zákonem, musí přejít do lidských těl, a to „za cenu a v důsledku obrovské, rozptýlené a neustálé socializační práce“ (s. 25), jež jedním vrcholem tradičně byly iniciační rituály „odluky“, tedy primárně popírání feminin-

ty v chlapcích.

Tato soustavná a po staletí trvající „somatická“ nadvláda, vpisování jinakosti femininity do lidských těl, má za následek vytváření určitých dispozic v lidské mysli, které jsou konstruovány z hlediska vládnoucích. To umožňuje zjevně poměrně snadné převzetí hodnot a symbolů aktéry, kteří jsou v podřízeném postavení.

K symbolickému násilí dochází tehdy, jestliže ovládaný nemůže jinak, než vládnoucího (a tedy nadvládu) uznávat, protože k reflektování jak jeho, tak sebe sama, přesněji řečeno k reflektování vztahu mezi sebou a jím, disponuje pouze nástroji poznání, které s ním má společné a které nejsou ničím jiným než osvojenou formou vztahu nadvlády, a ukazují proto tento vztah jako přirozený...“ (s. 35).

Tim se z hlediska změny stávajícího statu quo dostává Bourdieu k jádru problému, kterého si byly vědomy již psychoanalyticky orientované francouzské feministky Luce Irigaray a Hélène Cixous, jež se snažily o vytvoření tzv. *l'écriture féminine*. Jestliže realitu konstruujeme jako binarickou, přičemž jeden pól je vždy vnímán jako negace druhého, a objektivní fakta vnímáme na základě této matrice, je velice obtížné, pokud ne nemožné, se od takového vnímání řádu věci oprostit. A jelikož se tento princip wpisuje i do jazyka, máme před sebou téměř neřešitelný problém lingvistické redefinice reality prostřednictvím jazyka, jenž tyto binarity reprodukuje a vytváří.

Z tohoto důvodu, tj. že systém nadvlády se stal a stává součástí mysli a těl každého jednotlivce, nepostačí ke změně organizace lidské společnosti pouze uvědomění si této organizace, ale „radikální změna sociálních podmínek, z nichž se ony dispozice, nutící ovládané pohlízet na vládnoucí i na sebe samotné z hlediska vládnoucích, rodí“ (40).

Celý proces vytváření a reprodukce této struktury je opřen o strukturu „trhu symbolických statků“, jehož ústředním místem je „sňatkový trh“. Zde ženy tradičně neexistují jako aktéři, subjekty, ale pouze jako objekty či ještě lépe symboly, jež přispívají k uchování či zvěšování symbolického kapitálu drženího muži. Ženská pověst se tedy stává „z fetišizovaným měřítkem pověsti mužské“ (s. 43), jež musí být za

každou cenu chráněna, neboť vytváří symbolický kapitál.

V zájmu uchování alespoň minimální moci, například participací na moci a statusu manžela, je tedy pro ženu téměř nemožné vystoupit proti mužům. Pokud tak učiní, ztratí atributy ženskosti a může být označena za lesbičku. Pokud se ale chová jako žena, vypadá jako „neschopná“ – ženy jsou tak trvale v „dvojnásobné situaci“ (*double bind*).

Bourdieu si je ovšem velice správně vědom, že tento systém symbolů a hodnot neovlivňuje a neomezuje pouze ženy, i když ty definuje jako druhé (*the Other*), ale i muže. Jak bylo řečeno výše, realita je nazírána z hlediska moci, tj. z hlediska mužského. Tento pohled se uplatňuje i na muže, kteří musí, aby obstáli jako muži ve své kultuře, neustále dokazovat svoji mužnost (*vir*). Mužnost je tedy pojem vztahový, budovaný „před očima druhých mužů a pro ně, a proti ženství, v jakémsi strachu z ženství, a hlavně z ženství ve vlastním nitru.“ (s. 49) Autorovi se podařilo velice vnitřní interpretací postav románu Virginie Woolf *K majáku* přesně zachytit nutnost neustálé veřejné sebekontroly ze strany mužů, nutnost neustálé a perfektní performance maskulinity. Jde zde ovšem o velice jemnou rovnováhu – přestože Bourdieu argument nevede až k úplné formalizaci, je patrné, že si je velmi dobře vědom, že protože je muž jediným statutem, který žena ve společnosti tradičně získává, je performance maskulinity ze strany manžela předmětem neustálého zkoumání a obav manželky ze strachu o společenský pád, jež by mohl způsobit manželův výpadek ze hry.

Přestože se způsoby ekonomické produkce za poslední století dramaticky změnily, ekonomie symbolických statků přetrvává především díky institucím rodiny, práva a církve. Ženy jsou stále nositelkami symbolického kapitálu, dnes především svým vzhledem, starostí o tělo, volbou kosmetiky a oblečení. V rámci zachování si vlastní potenciality na trhu symbolických statků a možnosti zvýšit vlastní status připojením statusu muže si ženy, tedy hlavně ženy, jež dosáhly úspěchu, uchovávají atributy ženskosti zejména striktním dodržováním, či snahou dodržovat, pravidla krásy a módy, jež určuje tzv. *fashion beauty complex*.

Mohlo by se zdát, že Bourdieu zapomíná na „soukromou“ sféru lásky a milostného odevzdání. Nicméně i tēm se autor v závěru knihy věnuje, když analyzuje koncept tzv. čisté, odevzdané lásky, daru sebe sama. V této souvislosti ovšem není možné nevzpomenout analýzu japonských luxusních klubů s gejšami, jež s rostoucí cenou nabízejí osobnější a desexualizovanější služby, jež mají v klientech vzbudit zdání, že nejde o jejich peníze, ale o ně samé a o obdiv k nim. V tomto světle tak není možné nevidět „mystérium lásky“ jako nejzazší formu ekonomie symbolických směn, jež v rámci opozic, jež nadvládou konstruuji, existuje pouze v soukromé sféře příslušící ženám. Do protikladu k takové sebeobětující se lásce, jež je prožívána pouze zprostředkovaně a nenabízí žádný pocit vlastní subjektivity, staví Bourdieu lásku reciproční, založenou na důvěře a sdílení.

Přestože některé vhledy nejsou z hlediska feministického hnutí ničím novým, pokouší se Bourdieu o zcela zásadní analýzu. Jedná se hlavně o historické přetrvávání mužské nadvlády a o (dobrovolnou) participaci žen na vlastním podřízení. Analýza habitů, jež vedou k vytváření dispozic v lidské mysli, je založena na filozofickém chápání habitů, a jde tedy o poměrně vážný koncept. K tomu by ovšem bylo potřeba interdisciplinárního zkoumání vytváření daných dispozic v lidském mozku, které přesahuje rámec této publikace. Druhý aspekt je velice důležitý, neboť ve feministické literatuře často dochází k popírání toho, že „ženy samy jsou si nejhorším nepřítelem“. Lepší porozumění tomuto druhu ohrožení má schopnost vysvětlit různé druhy veřejných útoků a prohlášení ze strany různých redaktorek o nenávistných feministkách, jež mění něco, co dobře funguje. Zejména v České republice, kde je gender kontrakt v rodině založen na komplementárním chápání ženských a mužských rolí, které si tedy jakoby nemusí konkurovat a být v opozici, je potom jakákoli snaha o upozornění na nerovnováhu a nerovnost nutně chápána jako zdroj uzmutí určitého ženám přiznávaného statusu a snad i jako hrozba poměrně snadno nabytému statusu sexuálního symbolu, jež ženy získávají i ve veřejném prostoru a na základě něhož získávají i jisté „výhody“. Ty se ovšem mohou zdát vý-

hodné pouze těm, pro něž je dostačující status objektový, tj. přiznaný společností, potažmo muži, a ne subjektový, tj. získaný na základě vlastního vědomí a uznání jako subjektu, jenž je „plně oprávněn existovat tak, jak existuje“ (s. 63).

Otázka, již se Bourdieu při svých analýzách nezabývá, je základ, na němž je celý argument i vztah nerovnosti založen, totiž binarické vnímání reality, jež se, jak Bourdieu píše, traduje „v různých středomořských společnostech, v Řecku, Itálii, Španělsku, Egyptě, Turecku, Alžírsku....a že se na této tradici očividně podílí celá Evropa...“ (s. 10).

Ke změně dané situace totiž bude potřeba, jak ukazuje Bourdieu, změny „struktur, jejichž jsou ony dispozice plodem“ (s. 40), jehož základem je trh ekonomických statků, který operuje na premise, že ženy jsou předměty, které obíhají „zdola nahoru“ (s. 40). Změna se ale může odehrát, pouze pokud se začneme snažit o jiné vnímání reality, než je vnímání založené na binarických opozicích, například vnímání založené na kontinuu či kruhu. Jak někteří postkoloniální a genderoví teoretici a teoretičky ukazují, dochází v současné době k vytváření prostoru tzv. *třetího*, jenž symbolicky transcenduje opozice. V tomto prostoru se v rámci genderových studií odehrává negociace sexuální orientace a hlavně bisexualita jako jisté svobodné neurčitosti či negociace genderové identity v rámci transgenderu jako nástroje změny. Oba tyto směry ukazují, že lpění na tradičních opozicích již není možné, neboť, jak tvrdí Mirek Vodrážka, všichni žijeme v prostoru „mezi“ (přednáška byla přednesena na semináři *Trans (gender): žijeme mezi vámi*, který proběhl v rámci nultého ročníku Trans týdne 20. března 2001 v Sociologickém ústavu AV ČR Praha).

Marcela Linková

Historická demografie 25

Praha, Sociologický ústav AV ČR 2001, 197 s.

Na přelomu roku 2001/2002 vydal Sociologický ústav AV ČR již dvacátý pátý svazek *Historické demografie*, která tradičně představuje čtenářům široké spektrum českého historickodemografic-

kého výzkumu. Upoutá jistě nejen badatele, kteří se věnují vývoji obyvatelstva, ale i ty, kteří se zajímají o průběh urbanizace českých zemí. Badatele v oblasti historické demografie pak potěší i vyčerpávající bibliografie českého demografického výzkumu, která tentokrát zahrnuje publikace za roky 1997–1999 a Soupis farních matrik založených před rokem 1650 a uložených ve státních archivech (Morava a Slezsko).

Letošní svazek otvírá rozsáhlá studie Eduarda Maura *Urbanizace Čech v raném novověku*. Jedná se o výborně zpracovanou přehledovou práci, která stručně popisuje vznik a vývoj městské sítě během 16. století a především vykresluje již relativně stabilizovanou městskou síť od poloviny 17. do poloviny 18. století. Maur městskou síť Čech zasazuje do kontextu evropské urbanizace a poukazuje na to, že česká města a městečka byla značně ovlivněna tím, že ležela stranou nejvýznamnějších evropských obchodních tepen a neměla přístup k levným vodním cestám. Většina českých měst a městeček proto spadala do kategorie malých či nanejvýš středně velkých sídel, z hlediska hustoty městské sítě však Čechy patřily k vysoce urbanizovaným územím Evropy a na jedno město nebo městečko připadalo necelých 100 km². Výjimku z hlediska velikosti představovala jen Praha, i když ani ta se nemohla srovnávat s evropskými velkoměsty typu Londýna či Paříže.

Maur poukazuje na to, že vznik městské sítě úzce souvisel s ekonomickými změnami, řemeslnou výrobou a protoindustrializací, významným faktorem bylo především hornictví. Otevírání stříbrných, cinových a zčásti i měděných dolů vedlo k dosídlení Krušných hor a k založení a rozvoji celé řady nových horních měst. Například Jáchymov představoval v první polovině 16. století druhé největší město v Čechách. Na konci 16. století však zakládání nových měst v podstatě ustalo a až do konce stavovské společnosti se městská síť příliš neměnila.

Více než zakládání nových měst a městeček a struktura městské sítě však Maura zajímá vývoj měst a městeček od poloviny 17. do poloviny 18. století. Čerpá přitom z berní ruly z roku 1654, která uvádí u každého města jednak počet domů podrobených dani, domy pohořelé a nově